

УДК 351.741

В.Ю. ЩЕРБАТИХ, канд. юрид. наук,
Луганський державний університет внутрішніх
справ імені Е.О. Дідоренка

СЛІДСТВО ПО КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ В ОРГАНАХ ВОЄННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ: ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ

Ключові слова: воєнна організація, національна безпека, правозастосування, військова поліція, військовий суд, розслідування кримінальних справ, права і свободи військовослужбовців

Поступова успішна розбудова в Україні основ демократичної правової держави значною мірою залежить від розробки та здійснення науково обґрунтованої політики захисту її національних інтересів.

Національна безпека України, яка є однією з провідних форм об'єктивації та виявлення національних інтересів, визначається, як захищеність важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [1].

В.О. Шамрай слушно зазначає з цього приводу, що головними об'єктами національної безпеки є громадянин-його права і свободи; суспільство-його духовні та майнові цінності; держава-її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість кордонів [2]. При цьому система державних судових та правоохоронних органів, відповідальних за правовий режим формування та функціонування органів Воєнної організації України, об'єктом наукового дослідження не була, що і є метою статті.

Одним із основних суб'єктів системи забезпечення національної безпеки Закон «Про основи національної безпеки України» визначає Воєнну організацію держави – сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів Украї-

ни, діяльність яких безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України.

Чисельні факти про злочини, правопорушення та інші зловживання в лавах українського війська переконливо свідчать про те, що правопорядок у сфері організації та функціонування Воєнної організації України потребує якісного покращення. Злочини та правопорушення в системі Воєнної організації України, де сконцентровані потужні людські, матеріально-технічні та інші ресурси, призводять до резонансних аварій та катастроф, розкрадання озброєння, військової техніки та майна, до корупції, привласнення земельних ділянок і фінансових коштів, спрямованих на військові потреби.

Значного суспільного резонансу набувають непоодинокі випадки нестатутних відносин між військовослужбовцями, самогубств, ухилень від встановленого порядку проходження військової служби, інших злочинів і правопорушень.

Визначаючи шляхи профілактики та розв'язання цих важливих проблем, необхідно звернути увагу на те, що провідна роль у забезпеченні режиму законності в лавах Воєнної організації України належить правозастосуванню, як владної діяльності компетентних органів та посадових осіб, що забезпечує реалізацію права шляхом винесення індивідуального юридичного рішення відносно конкретних суб'єктів [3].

Адміністративна реформа військово-правоохоронної галузі має базуватися на усебічному дослідженні організаційно-правових основ створення системи державних судових та правоохоронних органів, які в тісній взаємодії між собою та у співпраці з органами військового управління за сприяння інституцій громадянського суспільства могли би здійснювати ефективне правозастосування в національних військових формуваннях.

Специфічним різновидом правозастосування у військовій сфері є правосуддя, що здійснюють органи державної судової влади. Збереження за Законом «Про судоустрій України» військових судів, як елементу сис-

теми правосуддя, викликає низку науково аргументованих заперечень. Не вдаючись до них детально, зауважимо, що враховуючи Європейські та світові тенденції до обмеження юрисдикції військових судів та поступової відмови від них, за сучасних, багато у чому невизначених умов розбудови держави, військове судочинство в Україні доцільно було би доручити судам загальної юрисдикції.

Перепідготовка суддівських кадрів, що працюють в судах, на території обслуговування яких дислокуються військові частини, полягала б не лише в їхньому більш детальному ознайомленні зі специфікою складів військових злочинів, а й з наданням їм відповідного статусу на випадок військових дій, забезпечення доступу до державної таємниці. Це не лише сприяло б оптимізації робочого навантаження на суддів, витрат державних коштів на утримання органів судової влади, але й мінімізувало вплив на суддів з боку органів військового керівництва, яке нині уповноважене вирішувати відносно них значний обсяг питань проходження служби, матеріально-побутового, квартирного та іншого характеру.

Військове судочинство – це лише один із напрямів військової юстиції, хоча й найбільш вагомий з них за наслідками. Світова практика свідчить про необхідність організації військової юстиції, компетентної здійснювати правозастосовну діяльність різними державними інституціями. Так, підтримання правопорядку серед військовослужбовців на територіях військових частин і у громадському середовищі здійснюється військовою поліцією. Дізнання щодо правопорушень, скоєних військовослужбовцями, та в місцях дислокації військових частин у багатьох державах здійснюється як командирами військових частин, так і військовою поліцією.

При цьому, як зазначалося, провідним конституційно-правовим органом, покликаним захищати права, свободи та інші елементи правового статусу людини в одностороній в Україні суд. З огляду на місце та роль, особливості діяльності органів суду у зміцненні

правапорядку у військових формуваннях і основ національної безпеки в цілому особливої актуальності набуває питання про такі правозастосовні органи, які спрямовують свою діяльність на попереднє (досудове) слідство у військовій сфері.

Організація об'єктивного, повного та усебічного досудового слідства по кримінальних справах відносно військовослужбовців відіграє особливо важливу роль в забезпеченні ефективного та неупередженого правосуддя. У різних країнах воно зазвичай здійснюється органами військової поліції за участю командирів військових частин в умовах нагляду з боку військових прокурорів.

В Україні органом досудового слідства по справах відносно військовослужбовців нині, як і за радянські часи, продовжує залишатися військова прокуратура. При цьому така функція, як розслідування кримінальних справ, статтею 121 Конституції України для органів прокуратури не передбачена з 1996 року. На неприпустимість подальшого зволікання з прийняттям нового Закону України «Про прокуратуру», який відповідав би діючій Конституції держави і дозволив би уникнути нинішньої ситуації, коли прокурорський нагляд за попереднім слідством прокуратура у разі розслідування нею кримінальних справ здійснює сама за собою, Україні наполегливо вказують Венеціанська Комісія та інші авторитетні міжнародні органи.

Військові командири, як органи дізнання, маючи правову освіту в межах декількох десятків годин навчального часу і, що дуже важливо, будучи, як і раніше особисто зацікавленими у приховуванні злочинів з метою створення ілюзії благополуччя на дорученій ділянці, яке є необхідною умовою забезпечення їхнього кар'єрного просування, на практиці специфічну й дуже відповідальну роботу з дізнання нерідко здійснюють упереджено й малоефективно, з викривленням фактів та з порушенням прав і свобод учасників процесу.

Органи військової контррозвідки СБ України здійснюють правозастосування виключно

у відповідності до завдань, регламентованих Законом України «Про Службу безпеки України», тобто, забезпечують його під час організації досудового слідства в органах Воєнної організації України лише у контррозвідальному відношенні.

Проблема організації судової та правоохоронної діяльності за рахунок розбудови сучасної системи державних органів залишається невирішеною.

Визначаючи шляхи, що дозволили б приступити к її вирішенню, згадаймо, що світовий досвід свідчить, що нині більш ніж в 40 державах світу, у тому числі в США, Німеччині, Франції, Великобританії, Китаї, країнах Балтії, Казахстані та Грузії провідним правозастосовним органом у війську є органи військової поліції.

Військова служба правопорядку у Збройних силах України була утворена на підставі Закону України у квітні 2002 році саме з метою реалізації поліцейських функцій серед військовиків. Натомість, за своїм призначенням, організацією та діяльністю вона мало чим відрізняється від своїх попередниць-військових комендатур радянської армії.

Аналіз реального становища Військової служби правопорядку у системі органів держави дозволяє зробити висновок, що організація правоохоронної діяльності з її боку не відповідає самій логіці загального адміністративного нагляду за законністю, який може бути ефективним лише у разі його запровадження з боку державного органу, адміністративно не підпорядкованого тому, за яким цей нагляд організований. Військова ж служба правопорядку перебуває, як це прямо зазначено у Законі, в адміністративному підпорядкуванні Міністерства оборони України, будучи його складовою. Не уповноважена вона здійснювати оперативно-розшукову діяльність, яка завжди була і залишається безальтернативним засобом профілактики, запобігання і розкриття злочинів. Серед її завдань не передбачено таке ключове для державного правоохоронного органу завдання, як досудове слідство.

Діяльність Військової служби правопорядку значною мірою відбувається за межами територій дислокації військових частин. Отже, існує необхідність надання Військовій службі правопорядку владних повноважень стосовно не тільки військових, але й цивільних осіб. Такого обсягу компетенції в діючому Законі для неї не передбачено.

Таким чином, основоположні параметри Військової служби правопорядку у Збройних силах України, і перш за все питання про її правове становище в системі державних органів виконавчої влади, функції, компетенцію її органів та окремих працівників та інші потребують докорінного переосмислення.

Проведені нами дослідження переконливо довели, що виконувати завдання, пов'язані із захистом прав і свобод військовослужбовців національних військових формувань та інших громадян у зв'язку з діяльністю Воєнної організації України, інтересів суспільства і держави в галузі військового будівництва може лише організована система державних, зокрема правоохоронних органів, центральним елементом якої повинна стати військова поліція України [4], як озброєний державний правоохоронний орган міжгалузевої компетенції з підпорядкуванням Президенту України, який здійснював би керівництво нею через призначеного ним начальника Головного управління військової поліції України, не підпорядкованого жодному з керівників силових структур.

Свою діяльність, провідним напрямком якої має стати попереднє слідство, військова поліція України має здійснювати у тісній взаємодії з органами військової прокуратури та контррозвідки, з військовими командирами.

Наукові дослідження системи державних правозастосовних органів, відповідальних за організацію правозастосування у сфері діяльності Воєнної організації України потребують продовження. В основу подальших розробок має бути покладений як позитивний європейський та світовий досвід, так і норми національного права, пов'язані із забезпеченням ефективного захисту прав і свобод військовослуж-

бовців та інших громадян шляхом скоординованої організації правосуддя, прокурорського нагляду, загального адміністративного контролю, оперативно-розшукової діяльності, попереднього (досудового) слідства, дисциплінарної практики військових командирів у зв'язку з діяльністю Воєнної організації України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Овсянко Д. М. Административное право / Д. М. Овсянко. – М. : Юрист, 1996. – 410 с.
2. Шамрай В. О. Військові формування та військова служба (організаційно-правові та

управлінські аспекти) : моногр. / В. О. Шамрай. – К. : КВІЦ, 1998. – 225 с.

3. Теория государства и права / Крестовская Н. Н., Оборотов Ю.Н., Крыжановский А. Ф., Матвеева Л. Г. – Х. : Одиссей, 2007. – 215 с.

4. Щербатих В. Ю. Організаційно-правові основи створення та діяльності військової міліції (поліції) України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право» / В. Ю. Щербатих. – Ірпінь, 2001. – 20 с.

Щербатих В. Ю. Слідство по кримінальних справах в органах Воєнної організації України: шляхи удосконалення організації / В. Ю. Щербатих // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 863–866 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11hvysuo.pdf>

Розкрито комплекс питань зміцнення національної безпеки шляхом оптимізації правозастосування у вигляді попереднього слідства в органах Воєнної організації України, організації військового правосуддя, як факторів захисту прав і свобод військовослужбовців, забезпечення законності та правопорядку в їхніх лавах. Обґрунтовано та запропоновано висновок, що здійснювати судову та правоохоронну діяльність у військових формуваннях може цілісна система державних судових та правоохоронних органів, яку необхідно розбудувати, розпочавши зі створення органів військової поліції.

Щербатих В.Ю. Следствие по уголовным делам в органах Военной организации Украины: пути усовершенствования организации

Раскрыт комплекс вопросов укрепления национальной безопасности путем оптимизации правоприменения в виде предварительного следствия в органах Военной организации Украины, организации военного правосудия, как факторов защиты прав и свобод военнослужащих, обеспечения законности и правопорядка в их рядах. Обоснован и предложен вывод о том, что осуществляют судебную и правоохранительную деятельность в воинских формированиях может целостная система судебных и правоохранительных органов, которую не обходимо построить, начав с органов военной полиции.

Shcherbatykh V.Ju. Consequence on Criminal Cases in Organs of Military Architecture of Ukraine: Trajectories of Betterment of Architecture

The complex of the questions of the fortification to national safety by way to optimization law using in the manner of preliminary of the effect in organ of the Military organization of the Ukraine, organizations of the military justice, as factor of protection of the rights and liberties of the military servicemen, provision to legality and law and order in their rows reveals. It is motivated and offered conclusion about that that to realize judicial and law-enforcement activity in soldierly shaping can holistic system judicial and law-enforcement organ, which must to be build, having begun with organ of the military police body.